

Земляки-державотворці Української народної республіки

*Валентина Пархомчук,
завідуюча відділом історії*

У статті розповідається про життєвий шлях та діяльність наших земляків, які стояли у витоків Української Народної республіки у період 1917-1920 років, акцентується увага на представленні їх у стаціонарній експозиції Кіровоградського обласного краєзнавчого музею.

Ключові слова: Українська Народна республіка, Центральна Рада, Директорія, український уряд, революція.

Історія України – це історія боротьби за незалежність своєї держави. Протягом багатьох століть це право виборювало багато поколінь українців, серед яких є наші земляки.

Видатний діяч українського народу Богдан Хмельницький (1595-1657) володів землями на території сучасної Кіровоградської області. Саме з села Бірки, що на Олександрівщині, розпочався перший похід національно-визвольної війни 1648-1654 років, в результаті якої утворилась козацька держава.

Лідерами нації у період боротьби українців за державну незалежність 1917-1920 років теж було чимало наших земляків, серед яких особливе місце належить трьом прем'єр-міністрам України – Володимирі Винниченку (1881-1951), Всеволоду Голубовичу (1885-1939) та Сергію Гербелю (1858-1936). Вони мали різні погляди на шляхи розбудови держави, але об'єднувало їх одне – бажання бачити Україну незалежною.

З березня 1917 року була утворена Центральна рада, з якою пов'язане проголошення суверенності і перші спроби державного будівництва України. За період своєї діяльності (березень 1917 – квітень 1918) Центральна рада мала вісім урядів: частина з яких називалися Генеральним Секретаріатом, а інша частина – Радою Народних Міністрів. Очолювали уряд видатні громадські та політичні діячі України, наші земляки – Генеральний Секретаріат Володимир Винниченко (червень 1917 – січень 1918), Раду Народних Міністрів – Всеволод Голубович (січень-квітень 1918) [1].

З ім'ям Володимира Кириловича Винниченка пов'язані перші кроки становлення державності, в тому числі – розробка та проголошення чотирьох Універсалів, які засвідчили трансформацію поглядів українських політиків на долю країни: від широкої автономії у складі Росії до самостійної Української держави. Біографія В.К. Винниченка, його політична і літературна діяльність досить детально вивчені, гідно вшановані на батьківщині. Меморіальну колекцію особистих речей, прижиттєвих видань літературних творів, художніх робіт видатного державного діяча, розташовано в окремій експозиційній залі Кіровоградського обласного краєзнавчого музею. Навесні 2014 року з реставрації повернено меблі з кабінету

В. Винниченка, роботу проведено у Національному науково-реставраційному центрі (м. Київ) за державною програмою.

Діяльність інших наших земляків, які теж безпосередньо стояли у витоків державності України у 20-х роках ХХ ст., обіймали найвищі державні посади, формували профільні міністерства, підписували важливі міжнародні угоди, вперше представлена в стаціонарній експозиції відділу історії музею, у залі «Від УНР до УРСР».

Серед них – другий очільник уряду Центральної Ради, Голова Ради Народних Міністрів і міністр закордонних справ Голубович Всеволод Олександрович (1885-1939). Він був одним з наймолодших керівників уряду України за всі роки – Всеволоду Олександровичу на момент обрання на цю посаду виповнилося 33 роки. Він народився у лютому 1885 р. у с. Молдавка Балтського повіту Подільської губернії (нині Голованівський район Кіровоградської області) в родині священика. Після закінчення духовної семінарії навчався у Київському політехнічному інституті, який закінчив у 1915 році, здобувши фах інженера-залізничника. Політична діяльність Голубовича розпочалася у 1903 р. із членства в одній із перших політичних партій України – РУПі (революційній українській партії), одним з організаторів якої був наш земляк Левко Мацієвич (1877-1910). З роками політичні погляди В. Голубовича змінювалися і привели його навесні 1917 року до лав УПСР (української партії соціалістів революціонерів-есерів), осередок якої створив серед залізничників Одеського вузла, а згодом очолив і Одеську міську організацію УСРР. Шлях до великої політики для В. Голубовича розпочався із обрання гласним Одеської міської думи. На II з'їзді УПСР його обрали членом ЦК УПСР, делегували до Центральної Ради, зокрема до складу Малої ради. Спочатку працював в уряді В. Винниченка Генеральним секретарем шляхів сполучення, Генеральним секретарем торгівлі і промисловості. Найбільш відповідальною місією стало призначення його у другій половині грудня 1917 р. членом, а потім головою, української делегації на мирних переговорах у м. Брест-Литовську. (нині м. Брест, Білорусія) [2].

Примітним є факт, що делегацію Росії на цих переговорах очолював теж наш земляк Л. Троцький (1879-1940). Поки українська делегація була на переговорах у Брест-Литовську, у Києві 22 січня 1918 р. відбулося проголошення незалежності УНР, що стало переломним етапом у державотворчому процесі. Після підписання мирної угоди і запрошення до України миротворчих сил, В. Винниченко подав у відставку. Головою уряду було обрано В.Голубовича. У перші дні роботи новообраного уряду були прийняті важливі документи, серед яких – затвердження Державного герба УНР, закон про грошову одиницю – гривню, закон про громадянство УНР, Конституція УНР. Всеволод Олександрович зазначав, що його діяльність на цій посаді обмежувалася окупаційною владою. Незгода уряду Голубовича з діями союзників-окупантів призвела до того, що німецька влада підтримала гетьманський переворот, внаслідок якого до влади прийшов Павло Скоропадський.

Під час Гетьманату Голубович був на деякий період арештований і перебував у Лук'янівській в'язниці. Після звільнення, займався журналістською роботою. У часи правління Директорії повернувся до влади, займався партійною роботою, налагоджував міжнародні торгівельні зв'язки. Після поразки національно-демократичної революції В. Голубович не емігрував, а залишився в Україні, працював на різних посадах у галузі народного господарства. Йому, як і багатьом іншим у 30-х рр, не вдалося уникнути репресій. У березні 1931 року В. Голубовича заарештували у справі «Українського національного центру», який нібито ставив за мету ліквідацію радянської влади. При обшуку в його помешканні було вилучено 98 фотознімків та лист від М. Грушевського. Під тиском слідства В. Голубович «визнав свою вину» у контрреволюційній діяльності і був позбавлений волі. Незламний борець за Україну Всеволод Голубович помер 16 травня 1939 р. у Ярославльській в'язниці.

В уряді Української Держави гетьмана Скоропадського третім і останнім прем'єр-міністром, протягом листопада – грудня 1918 р., працював Гербель Сергій Миколайович (1858–1936) [3]. Матеріали про нього вперше представлені в експозиції КОКМ, і ще не достатньо вивчені на краєзнавчому рівні.

Предки Сергія Миколайовича Гербеля, будучи тісно пов'язаними родинними зв'язками з представниками відомих землевласників нашого краю, зробили багато добрих справ, сприяючи розвитку Херсонської губернії і Єлисаветградщини зокрема.

Рід Гербелів – дворянський рід військових і громадських діячів. У 1719 р. архітектор Микола Гербель (Nikolaus Fridrich Harbel 1688 -1724) приїхав до Росії з м. Базеля на службу російському уряду. Його син, Родіон Миколайович (1716-1780) був генерал-лейтенантом інженерних військ, онук Василь (Вілем) Родіонович Гербель (1751-1808) – полковником артилерійської бригади. Правнук, Василь Васильович Гербель (1790-1870), теж кадровий військовий. У чині генерал-майора призначений начальником артилерії 3-го резервного кавалерійського корпусу, що дислокувався в Єлисаветградському та Олександрійському повітах [4]. Микола Васильович Гербель (1827-1883), син Василя Васильовича, теж розпочинав військову кар'єру, але службу залишив у 1859 р. у званні штаб-ротмістра. [5]. Серед землевласників Бобринецького повіту I стану за 1856 рік під номером 167 значиться ім'я штаб-ротмістра Гербеля, який володів 14-ма дворами у Мар'янівці Бобринецького повіту. (У цьому повіті 5 Мар'янівок). Ймовірно, штаб-ротмістр Гербель володів частиною найбільшої Мар'янівки, що на річці Громоклеї (нині сучасної Миколаївської області) [6]. У списку, на жаль, немає ініціалів власників, а у роду Гербелів на той період часу було декілька ротмістрів. Один із них Микола Васильович Гербель більш відомий своєю літературною діяльністю, зокрема як перекладач, редактор і видавець. Переклав на російську мову багато творів світової літератури, 18 творів Т.Шевченка, з яким був особисто знайомий.

«Кобзар» і «Гайдамаки» вперше були видані при житті великого поета – у 1860 році. Пізніше ця книга була ще тричі перевидана. Два видання 1886 року з перекладом В.В. Гербеля та з ілюстраціями українського живописця А.Г. Сластена вважаються найбільш красиво оформленими виданнями свого часу, але відрізняються між собою обкладинкою – одна з яких більш дорога, яскраво оформлена, з позолотою, інша – без декору. Обидва зразки є бібліографічною рідкістю. По одному примірнику даних видань зберігаються у нашому музеї [7].

Про другого онука Густава Родіоновича Гербеля (1753 -?) відомостей менше, але відомо, що він теж був кадровим військовим, з 1798 року генерал-лейтенантом кавалерії. Був двічі одружений, мав вісьмох дітей (чотирьох синів і чотирьох доньок) [8]. Один із синів Карл Густавович Гербель (1788-1852), герой війни 1812 року, теж генерал-лейтенант, був одружений з Марфою Данилівною Кудашевою (1794-1870). Від цього шлюбу у них було дев'ять дітей [9].

Наймолодший син Микола Карлович Гербель (1837-1883) – поет і публіцист. Відомий під псевдонімом Ембах. Був предводителем Херсонського дворянства, почесним мировим суддею у Херсоні, був одружений з Анною Василівною фон Дубельт. Від цього шлюбу подружжя мало 5 дітей, найстарший з яких Сергій – майбутній прем'єр-міністр УНР. Микола Карлович у 1862 році отримав спадщину у Херсонській губернії поблизу Єлисаветграда і переїхав туди жити [10]. Поки невідомо де саме був цей маєток, але, ймовірно, дитячі роки Сергія Миколайовича пройшли на Єлисаветградщині.

Біографія Сергія Миколайовича Гербеля (1858-1936) – політичного діяча часів Гетьманату найменш вивчена. Поки не відомо точне місце народження та роки життя. Подаються суперечливі дані стосовно цих дат. Зокрема у інтернет-виданнях вказуються різні роки народження – 1856 і 1858 роки [11]. Як місце народження – вказують м. Санкт-Петербург і м. Миколаїв [12]. Суперечлива інформація стосовно навчання майбутнього політичного діяча – закінчив Кременчуцьке реальне училище у 1877 році і Єлисаветградське кавалерійське училище у 1878 році [13]. Вступив на військову службу, яку залишив у 1883 році. З того часу, як зазначають дослідники, мешкав у Херсонській губернії і активно працював на різноманітних посадах у земській повітовій та губернських управах.

За даними інтернет-ресурсу «Родовід», 25 вересня 1885 року корнет Сергій Миколайович Гербель вінчався у Свято-Троїцькій церкві м. Ольгопіль (згідно метричної книги) з донькою бердянського 1-ї гільдії купця Олександром Ісидорівною Дуриліною. На момент вінчання С.М.Гербелю виповнилося 27 років, О.І. Дуриліній – 24 роки [14]. Вийшовши у відставку через два роки після одруження, С.М. Гербель зробив стрімку кар'єру державного службовця високого рангу. Вже у 1900 році обійняв посаду голови Херсонської губернської повітової управи. У вересні 1902 року став Харківським віце-губернатором, а у 1903-1904 роках –

губернатором Харківщини. У 1904-1912 роках очолював управління в справах місцевого господарства Міністерства Внутрішніх Справ Російської імперії, був членом Державної Ради. Під час Першої Світової війни був головним уповноваженим з постачання продовольством російської армії. За багаторічну службу був удостоєний високих державних нагород, зокрема був кавалером орденів Святої Анни 3-го ступеня, Святого Володимира 4-го ступеня, Святого Станіслава 2-го ступеня.

Маючи значний досвід державницької роботи, Сергій Миколайович підтримав уряд Гетьмана Скоропадського. З 29 травня 1918 р. – був представником голови Ради Міністрів Української Держави при Головному штабі австро-угорських військ в Одесі. З 3 липня – працював міністром продовольства в уряді Ф. Лизогуба (1851-1928), брав участь у підготовці проекту аграрної реформи. Політика у галузі сільського господарства викликала найбільше критики у суспільстві. Уряд Скоропадського збирався ліквідувати поміщиків як соціально економічну верству, але хотів зробити це цивілізованими методами. Поміщики мали продати землю Державному земельному банку, банк – організувати продаж землі селянам (на виплат) у розмірах не більше 25 десятин на 1 особу. Але, до здійснення аграрної реформи, поміщики мали залишатися власниками своїх маєтків. Саме це викликало роздратування селян, адже їм потрібно було повернути поміщикам роздану Центральною Радою землю. Після поразки Німеччини у війні, гетьман, сподіваючись на підтримку Антанти, оголосив курс на федералізацію з небільшовистською Росією. Сергій Миколайович підтримав позицію гетьмана і очолив новий Кабінет Міністрів. Та втілити це не вдалося. Різка зміна зовнішньополітичного вектору стала приводом для антигетьманського повстання.

14 грудня 1918 року Сергій Миколайович підписав Постанову Ради Міністрів Української Держави про передачу влади Директорії на чолі з Володимиром Винниченком. Після передачі влади С.М. Гербель був заарештований українською республіканською владою і ув'язнений у Лук'янівській в'язниці, але вже у лютому 1919 року звільнений. Вступив у армію Денікіна, де теж займався забезпеченням армії продовольством. У 1919 році емігрував до Німеччини. Потім переїхав до Франції, у Ніццу, де у 1922 році очолив Російський клуб [15]. Помер С.М. Гербель у Ніцці 1936 року.

В урядах УНР на посадах міністрів працювали і інші діячі, які певний час були пов'язані з нашим містом [17]. Зокрема, судову гілку влади в уряді В.Голубовича розбудовував Сергій Павлович Шелухін (1864-1938). Він увійшов в історію українського державотворення як член Центральної Ради, Генеральний суддя УНР, міністр судових справ в уряді В. Голубовича, Голова Української делегації на мирних переговорах з РРФСР у червні 1918 р., член Української делегації на мирних переговорах у Парижі в 1919 р., виконуючий обов'язки міністра в уряді В. Чехівського тощо.

З нашим краєм Сергія Павловича Шелухіна пов'язують роки початку трудової діяльності. Після закінчення навчання у Київському університеті Святого Володимира у 1888 році приїхав до м. Єлисаветграда, де працював в окружному суді до 1902 року. Протягом 1888-1893 років редагував місцеву газету «Єлисаветградський вісник» [18].

Постать С. Шелухіна, його наукові та публіцистичні праці замовчувалися радянською історіографією. Про нього, як зазначають дослідники, не було згадки не тільки у монографіях чи підручниках, а навіть в енциклопедіях та довідниках, виданих у радянський час. Нині його діяльність вивчається і популяризується, у тому числі і в експозиції нашого музею.

Гідно вшанована у нашому місті, і в музеї зокрема, діяльність родини Шульгіних – батька Якова Миколайовича (1851-1911), працівника Єлисаветградського відділення Державного банку та його дітей – Олександра і Володимира. Володимир Якович (1894-1918) – молодий вчений, археолог, героїчно загинув у бою під Крутами

Олександр Якович Шульгін (1869-1960) – член Центральної Ради, перший Генеральний Секретар Міжнародних справ (липень 1917-січень 1918) в уряді В.Винниченка. В уряді Гетьмана Скоропадського теж працював у міністерстві закордонних справ. Зробив великий особистий внесок для визнання на міжнародній арені УНР [19]. Нещодавно музейна колекція КОКМ поповнилася цікавим меморіальним експонатом, пов'язаним з родиною Шульгіних – книгою «Пасічництво» раніше не відомою в наукових колах роботою матері Олександра Шульгіна – Любові Миколаївни Шульгіної (1865- 1945) [20].

Україну в період УНР розбудовували наші земляки і на місцевому рівні, працюючи в органах місцевого самоврядування на різних посадах. На жаль, державність України у той складний період не вдалося зберегти, але досвід державотворців тих часів є безцінним і особливо актуальним у наш час.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кучерук О. Київ 1917-1919. Адреси. Події. Люди.: Художнє видання. – К.: Темпора, 2008. – 156 с.
2. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk:578424>
5. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk:578427>
6. Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року. Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/>.
7. КОКМ.- КОМ 4345, АІ-597; КОМ 41197, АІ-9290
8. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk/C:577984>
9. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk/C:577966>
10. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk/C:577968>
11. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
12. Гербель Сергей Николаевич // Режим доступу: http://www.stolypin.ru/proekty-fonda/entsiklopediya-petr-arkadevich-stolypin/?ELEMENT_ID=315
13. Режим доступу: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01003502123#?page=22>.
14. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk/C:578457>
15. Режим доступу: <http://ru.rodovid.org/wk/C:578457> або Там само
16. Режим доступу: <http://www.dommuseum.ru/index.php?m=dist>
17. Урядовий портал. Історія Урядів України // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1219597&cat_id=661211
18. Сергій Павлович Шелухін // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
19. Олександр Якович Шульгін // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
20. Рибалко П. Мати. Вчитель. Науковець // Народне Слово. – 2016. – 28. – С. 8.